

вигорання, потребує певних психотерапевтичних заходів для подолання та профілактики синдрому емоційного вигорання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Энергия эмоций / В. В. Бойко ; [2-е изд., доп. и перераб.]. – СПб : Питер, 2004. – 474 с.
2. Вікіпедія - /ru.wikipedia.org/wiki/.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / И. П. Ильин. – СПб. : «Питер», 2000 – С. 467–469.
4. Практикум по основам психологии: Тексты и хрестоматія : уч. пособ. для студ. мед. инст. ; [сост. В. А. Мельников]. – Симферополь : «СОНАТ», 1997. – 254 с.
5. Юнг К. Г. Психологические типы / К. Г. Юнг ; [под ред. В. Зеленского] ; [пер. с нем. С. Лорие]. – СПб. : Азбука, 2001. – 733 с.

Завадская Т.

НЕКОТОРЫЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Исследовались признаки синдрома эмоционального выгорания и темпераментальные особенности воспитателей разного возраста и стажа работы детских дошкольных учреждений. Выявилось, что практически половина всех исследованных имеют проявления симптомов выгорания в фазе формирования. Среди воспитателей большинство – экстраверты, «ригидные», эмоционально возбудимые, имеют низкий темп реакции (неторопливы), пассивны. Определена корреляционная зависимость между эмоциональностью воспитателей и показателями симптомов эмоционального выгорания.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, темперамент, экстраверт, ригидность, низкий темп реакции.

Zavadskaya T.

INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PRESCHOOLS MENTORS'

The signs investigations of different age preschools mentors' emotional and temperamental burnout are conducted. They found that almost half of all examined have symptoms of burnout in phase formation. The majority of mentors are extraverts, rigid, emotionally excitable have a low rate of reaction (leisurely), passive. Correlation between mentors emotionality and symptoms of emotional burnout are defined.

Keywords: emotional burning down, temperament, extraverts, rigidity, low rate of reaction.

УДК 159.922.73–053.4

ДРУЖБА – ВАЖЛИВА ЦІННІСТЬ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА

Завязун Т.

У статті розкривається поняття дружби, як важливої цінності дошкільного дитинства. Дасться аналіз психологічних умов, які сприяють зародженню та становленню дружби у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, дружба, дошкільне дитинство.

Актуальність проблеми статті постає з результатів сучасних психологічних досліджень соціальної ситуації розвитку дошкільника.

Вітчизняна наука на сьогоднішній день висуває теорії, які проголошують пріоритет особистісних цінностей перед цінностями окремих груп. Водночас в умовах глобальної екологічної і духовної кризи проблема співжиття людей на гуманістичних засадах набуває першочергового значення. Адже важливим є не тільки збереження життя на Землі, а і людини як духовної особистості зокрема. Тому необхідно подолати так званий «кризовий менталітет» сучасності, зумовлений руйнуванням усталених раніше соціально-моральних утворень, які визначали особливості поведінки людини, структуру свідомості та психіки в цілому. Відтак перед суспільством постає завдання: закріпити найбільш стабільні духовні якості соціуму, які передбачають формування ціннісних орієнтацій людини, починаючи з дошкільця, адже процес соціалізації особистісні саме в цьому віці найінтенсивніший і найрезультативніший.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема формування ціннісних орієнтацій особистості багатогранна. Вона розкривається багатьма вченими, дослідниками як в філософсько-соціологічних роботах (С. Анісімова, О. Здравомислова, В. Сагатовського, В. Тугаринова, Л. Фоминой) так і у психолого-педагогічних (Б. Ананьева, Г. Залеського, О. Леонтьєва, В. М'ясищева, С. Рубінштейна, Г. Щукиной). Вчені розглядають різні аспекти проблеми ціннісних орієнтацій: визначають поняття «ціннісні орієнтації», розглядають їх структуру, порушують питання про рівень їх розвитку, особливості становлення та обґрунтовують поняття про те, що саме ціннісні орієнтації становлять ядро особистості і характеризують рівень її розвитку цілому.

Сучасні дослідження на тему «Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі», проведені співробітниками лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, показали наявність реального функціонування ціннісних орієнтацій в життєдіяльності дошкільника у сучасному соціокультурному середовищі та намітили шляхи вирішення

проблеми становлення системи ціннісних орієнтирів дитини дошкільного віку. [3; 4] Метою даного дослідження було виявлення рівня суб'єктної активності дитини дошкільного віку, ступеня дорослішання та гармонізації всіх її психологічних надбань через ціннісні орієнтації. Також було встановлено реальне існування ціннісних орієнтацій в ціннісно-смысловій сфері особистості дитини, яке можливе лише за умови єдності трьох її структурних компонентів емоційного («значима» цінність), когнітивного («знана» цінність), регулятивного («дієва» цінність). Так, за результатами дослідження, найважливішою цінністю для дітей старшого дошкільного віку виступила цінність «дружба».

Метою статті є психологічний аналіз поняття дружба, як важливої цінності в дошкільному дитинстві.

Вклад основного матеріалу статті. Ціннісні орієнтації є одними з провідних характеристик особистості. Вони є важливим регулятором поведінки особистості у суспільстві, що в свою чергу визначає її ставлення до себе, до оточуючих людей та до світу в цілому.

Відповідно до аналізу теоретичних джерел [1; 2; 3; 4; 5], початок становлення ціннісних орієнтацій особистості починається у старшому дошкільному віці. Від ціннісної основи, закладеної в дошкільні роки, залежить, як відбуватиметься подальше формування та розвиток дитини в молодшому шкільному, підлітковому та юнацькому віці (П. Гальперин, В. Давидов, В. Мухіна, О. Леонт'єв, Д. Фельдштейн, Д. Эльконин). Старший дошкільний вік створює додаткові можливості для зародження ціннісних орієнтацій, так як характеризується такими віковими особливостями, як підвищена емоційність, вразливість до зовнішніх впливів, спрямованість до позитивного, які проявляються в усіх видах діяльності: ігровій, комунікативній, навчальній, трудовій тощо. В системі життєдіяльності дитини ціннісні орієнтації виявляють свою регулюючу дію і є «системоутворюючим психологічним надбанням». [4, с.220]

За результатами досліджень лабораторії психології дошкільника

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України однією з найважливіших цінностей для дітей старшого дошкільного віку виступила цінність «дружба». Цей вибір підтверджує функціональну регулятивну роль цінності в життєдіяльності людини, оскільки для старших дошкільників спілкування з однолітками має найбільшу актуальну мотивацію. В ієрархії вибору цінностей дошкільників цінність «дружба» є значущою для них та має діяльнісні характеристики, тобто проявляється у спілкуванні та ігровій діяльності.

Дружба по праву вважається одним з найбільш важливих і необхідних почуттів для будь-якої людини, а тим більше для дитини. Справжня дружба дуже цінна і є величезною людською радістю.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що «дружба – це прояв між людьми взаємної довіри, відданості, любові». Дошкільник, у якого сформована ця цінність самостійно «ініціює дружні стосунки з тими, кому симпатизує, усвідомлюючи, що другу можна довіряти найпотаємніше, дружною треба дорожити. У власному виборі віддає перевагу доброзичливим, уважним людям, готовим до співпереживання, співробітництва. Дотримується і домагається демократичних стосунків у дружбі, не допускає авторитарності, пропонує та підтримує дружбу з дітьми різного віку, статі національності, прагне подружитися з дорослими.» [1, с.12]

З давніх часів дружба завжди пошановувалася як найбільша соціальна і моральна цінність. Ще Аристотель розглядав дружбу «як чесноту найнеобхіднішу для життя. Дружба — це не тільки щось необхідне, а й щось морально прекрасне...». Г. Державін називав дружбу – «почуттям самоцінним, яке є само по собі благом».

Дружба – це позитивні стосунки, що ґрунтуються на взаємній відкритості, повній довірі, спільності інтересів, відданості, їхній постійній готовності в будь-який момент прийти на допомогу одне одному. Дружні стосунки безкорисливі, у них людина одержує задоволення від того, що

робить приємне іншому.

Норми та правила, якими керуються люди в дружніх стосунках - це рівноправність, увага, вміння зрозуміти, готовність прийти на допомогу, довіра та відданість, порушення будь-якого з них веде до руйнування дружби.

Дружба, поряд з цінностями любов, співчуття, відноситься до цінностей, які реалізуються у відносинах «людина – людина», тобто проявляються через спілкування у продуктивних творчих видах діяльності, а саме у самостійній ігровій діяльності. [4, с.220] Однією з відмінностей дитячої дружби є те, що в дитинстві малюки вибирають собі друзів, в основному, тільки для гри.

Сьогодні, як в теорії, так і на практиці виховання підростаючого покоління, актуальна проблема формування в дитини з перших років його життя таких взаємовідносин з оточуючими людьми, які походили б з моральних принципів гуманізму. У нашому суспільстві ці відносини, характеризуються дружнім співробітництвом, взаємоповагою, піклуванням людей один про одного, взаємодопомогою. Наші спостереження за дітьми дошкільного віку показують, що між ними існують доволі складні відносини. Задовго до того, як в процесі організованої вихователем сумісної діяльності складуться ділові контакти, між дітьми виникають особисті відносини, що базуються на почуттях симпатії, антипатії, які впливають на становлення дитячого колективу, взаємовідносин в ньому, формуванню позитивних якостей між його членами та на клімат і настрої дітей. Особисті взаємовідносини найбільш яскраво виявляються в невеликих дитячих об'єднаннях, що будуються в основному на почутті взаємної симпатії, емоційної прив'язаності. В таких об'єднаннях дошкільники вчаться проявам чутливості, чуйності, вмінню піклуватися про іншого, допомогти один одному. Саме з таких об'єднань беруть свій початок перші доброзичливі відношення до оточуючих людей та своїх ровесників.

У кожному віці дружба має свої особливості і цінності.

Перші паростки дружби виникають та проявляються у дітей 3-4 річного віку. Почуття дітей даного віку, хоч і яскраві, але дуже ситуативні і нестійкі. Дитина молодшого та середнього дошкільного віку ще не здатна до тривалого співчуття і піклування про інших, навіть рідних людей. Їхні почуття щодо однолітків також не тривалі. Здебільшого вони дружать почергово з багатьма дітьми залежно від обставин. Така дружба заснована не на стійкому ставленні до однолітка, а на тому, що дитина з ним грається або сидить поряд за столом.

З часом почуття дитини набувають більшої глибини і стійкості. Типовою для них стає постійна дружба з однолітками, хоч часто трапляються і прояви почергової дружби, яка залежить від обставин, або дружба відразу з кількома дітьми. Дружба невеликими групами виникає здебільшого у грі на основі ігрових, інтелектуальних інтересів і нахилів. Для виникнення дружби основне значення має не зовнішня ситуація, а взаємна симпатія дітей, позитивне ставлення до їхніх якостей («Він знає багато ігор», «У нього є нова іграшка», «З ним весело», «Вона добра»). Якщо малюк 5-го року життя дружить з ровесником тому, що той з ним грається (гратися і дружити для нього означає одне й теж), то старший дошкільник грається з тими, з ким дружить на основі симпатії і поваги. Це пояснюється тим, що одним з найважливіших досягнень старшого дошкільного віку є становлення свого соціального «Я» та формування внутрішньої соціальної позиції. А для цього дитині дошкільного віку життєво потрібна компанія як важлива умова його особистісного і соціального розвитку.

С. Рубінштейн наголошував на тому, що «ставлення до іншої людини, до людей становить основу людського життя, її серцевину, з якою пов'язаний головний зміст психічної, внутрішнього життя людини. Ставлення до іншого є центром духовно-морального становлення особи і багато чому визначає моральну цінність людини».

Соціалізація дитини, тобто її входження у світ людей, починається від самого народження. Людина - істота соціальна і може реалізовуватися лише в

спілкуванні з іншими людьми. Ті якості, які забезпечують її життєдіяльність у певному соціумі, вона набуває в процесі спілкування. Першою людиною у цьому процесі стає мати, або інші близькі дорослі, які дають малюкові перші приклади любові, ніжності, турботи, вчать його спілкуватися з іншими людьми. «Від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що увійшло до його розуму та серця, що оточує його, - від цього у вирішальній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» (В. Сухомлинський) Перші три роки життя, коли діти виховуються вдома близькими дорослими, є вирішальними в подальшому розвитку та становленню їх ціннісних орієнтацій, в тому числі і дружби. Саме в сім'ї маленька дитина отримує перші уроки освоєння соціальних норм, культури поведінки, в цілому образ світу і свого особистого «Я». Від своїх близьких вчиться задовольняти свої потреби у пізнанні і самопізнанні, в духовному і емоційному контакті, у безпеці, у психологічному захисті, у визнанні, у престижі. Саме сім'я формує у дитини первинну потребу - потребу у спілкуванні. «Перша потреба, яку ми повинні сформувати у людини – це потреба в іншій людині.» [2, с.105]

Саме близькі дорослі мають показати маленькій дитині приклад справжньої дружби, модель якої дитина переносить на дружбу із своїми однолітками. Дорослі мають розширювати коло спілкування своєї дитини. При цьому малюку корисно дружити як з ровесниками, так і з дітьми більш старшого й молодшого віку, а також протилежної статі. Чим більше у дитини буде друзів, тим вищою буде його самооцінка, і тим легше йому буде у дорослому житті знаходити контакт з людьми.

Одні психологи вважають, що товариськість - спадкова риса вдачі. Інші пояснюють її раннім життєвим досвідом малюка: якщо в перші тижні життя він в достатній мірі отримав тепла, турботи і любові, то, як наслідок, набув своєрідного почуття «довіри до світу», яка і робить його активніше та сміливіше за однолітків, що виростили в більш не сприятливіших умовах.

Дорослий, перш за все, виступає для дошкільника як зразок і ідеал для

наслідування та закладає найфундаментальнішу основу його особистості - позитивне відношення до себе, відчуття безпеки навколишнього світу, почуття довіри до людей. Дитина, у міру дорослішання і появи перших вимог до себе, активно освоює нові способи поведінки і дії.

Але спілкування тільки з дорослими не дає особистісного і пізнавального розвитку. Дефіцит спілкування з однолітками батьки або близькі дорослі замінити дитині не можуть. Тільки спілкуючись з однолітком, дитина може стати, дійсно, рівним партнером у спілкуванні. В свою чергу одноліток виступає об'єктом порівняння із собою, що дозволяє дитині оцінити себе на рівні реальних можливостей, побачити їх втіленими в іншому. Також ровесник виступає своєрідним «дзеркалом», дивлячись в яке дитина бачить себе.

Кожна дитина має пройти «школу» спілкування з однолітками, так як може прийти час, коли вона випаде із сталого дитячого культурного середовища з її неписаними законами і правилами. Не вміння викликати прихильність до себе інших, знайти друга, а саме соціальна некомпетентність обертається для дитини серйозними розладами психіки.

Останнім часом намітилася досить тривожна тенденція – старші дошкільники неначе розучилися грати разом. Їх контакти короткочасні, малозмістовні і непродуктивні. У ряді головних причин психологи в першу чергу виділяють демографічну кризу: багато дітей ростуть без братів і сестер. Відсутність таких близькоспоріднених дитячих контактів обідняє соціальний досвід дитини, його мислення не орієнтується на колективні форми гри.

Відсутність спілкування з братами або сестрами в сім'ї дитини, як це було раніше, могла компенсуватися різновіковою дворовою компанією. Але, нажаль, сьогодні, в зв'язку з сучасними устроями в нашому суспільстві, такі різновікові дворові компанії не є формою організації життєдіяльності наших дітей. Зміна життєвого устрою нового покоління вже призвела до того, що наші діти опинилися у вимушеній ізоляції від однолітків. Звичайно, дитина не розучилася гратися, але колективні ігри все частіше замінюються іграми

самотійно, іноді навіть і не з іграшками, а з комп'ютером. Результат - формалізація дитячих стосунків, агресивність, емоційна глухота до іншої дитини.

Довгий час вважалося, що спілкування однолітків складається само собою та не вимагає втручання дорослого. І вже зовсім абсурдною здавалася думка, що дітей треба спеціально учити грати разом. Але на сьогодні це є необхідністю. Дорослі мають показувати дітям на прикладах зразки правильного спілкування, обговорювати почуття іншої людини, вчити співчуттю і справедливості. Це, в свою чергу, дасть можливість дитині засвоїти важливі соціальні навички, які допоможуть надалі не тільки знайти вірних друзів, а й дружити з ними протягом тривалого часу.

І саме дитячий садок для більшості малюків стає першим інститутом, де вони вперше одержують можливість зав'язати дружбу. Уперше досвід спілкування з рідними і приятелями піддається серйозному випробуванню в дитячому саду. Ту увагу, турботу і любов, які вдома йому дарували просто так, тепер, при спілкуванні з новим дорослим і однолітками необхідно заслужити. Більшість дітей, за нашими спостереженнями, справляються з цією ситуацією: стосунки з новими людьми, дорослими і малюками, поступово налагоджуються. І для більшості дітей такі стосунки швидше збагачують дитину новими знаннями про себе, ніж травмують її. І саме вихователь сьогодні має навчити дитячий колектив дружити та сприяти створенню умов та можливостей для дружби. Хоча в дитячій дружбі складно знайти місце дорослому, адже дружбу не можна нав'язати. Діти, які навчені дружити, мають більш позитивну самооцінку, більш впевнені в собі. Дитина не може обійтися без однолітків, але його спілкування з ними без допомоги дорослих майже завжди виявляється малоуспішним. Завданням дорослого є навчити дітей підтримувати дружбу, тобто ділитися іграшками, якими улюбленими вони б не були, заступатися один за одного, допомагати в чомусь. Вихователь має дати дітям усвідомлення того, що друзі повинні вчитися домовлятися про те, щоб час від часу мінятися ролями в грі,

погоджувати свої дії із заздалегідь обумовленими правилами, миритися один з одним, якщо відбулася сварка, просити пробачення в іншого, долати свій егоїзм, розрізняти допустиму і неприпустиму дію на прояви агресії до себе однолітка, гідно виходити з конфліктної ситуації, зберігати загальні секрети і таємниці.

Дитина, яка ініціативна в контактах з ровесниками, чутлива до переживань інших, доброзичлива, визнає заслуги товаришів по грі і співпереживає їм стає популярною серед однолітків. Наші спостереження за дітьми старшого дошкільного віку підтверджують думку більшості психологів про те, що популярною (це дитина, з якою хочуть дружити) серед ровесників в колективі є та дитина, яка вміє максимально задовольнити потребу ровесників у спілкуванні в процесі ігрової діяльності.

Висновки. Отже, дружба – це цінність, яку малюк набуває тільки за допомогою дорослих у тісній взаємодії, яка передбачає довіру, розуміння, підтримку. З часом дорослішання дитина переносить отриманий досвід на стосунки з однолітками та іншими людьми. Виходячи за межі стереотипів спілкування, що склалися в сім'ї, дитина збагачує свій соціальний досвід, і саме цінність «дружба» виступає одним з найбільш важливих і необхідних почуттів для будь-якої дитини і тому, по праву, займає достойне місце в ієрархії вибору цінностей дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Эльконин Д. Б. Детская психология (развитие ребенка от род-жения до семи лет) / Д. Б. Эльконин. – М. : Учпедгиз РСФСР, 1960. – 328 с.
3. Карасьова К.В. Характеристика прояву ціннісних орієнтацій старших дошкільників у рольовій взаємодії з однолітками / К. В. Карасьова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – К. : «Срібна хвиля», 2013. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 9. – С. 120 – 133.
4. Піроженко Т.О. Відображення проблеми ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку у сучасній теорії та практиці виховання / Т. О. Піроженко. // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – К. : «Срібна хвиля», 2013. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 9. – С. 213 – 233.
5. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 321–330.

Т. Завязун

ДРУЖБА – ВАЖНАЯ ЦЕННОСТЬ ДОШКОЛЬНОГО ДЕТСТВА

В статье раскрывается понятие дружбы, как важной ценности дошкольного детства. Дается анализ психологических условий, которые способствуют зарождению и становлению дружбы у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: *ценностные ориентации, дружба, дошкольное детство.*

Т. Zavyazun

FRIENDSHIP IS A SIGNIFICANT PART OF PRESCHOOL CHILDHOOD

This article describes the notion of friendship as an important part of preschool childhood. It analyses psychological conditions which help to concur and to form friendship among preschoolers.

Keywords: *value orientations, friendship, preschool childhood.*

УДК 81'23

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ НА ДОШКІЛЬНОМУ ЕТАПІ ОНТОГЕНЕЗУ

Калмикова Л.

Стаття присвячена, по-перше, з'ясуванню тих труднощів, які виникають у дітей у процесі побудови довільних, цілеспрямованих висловлювань: визначенню того з компонентів функціональної системи усного монологічного мовлення, який відстає у розвитку, що ускладнює процес опанування дитиною мовленнєвої діяльності; по-друге, висвітленню особливостей формування у дітей публічного говоріння як вищої психічної функції, його динамічної організації; по-третє, опису особливостей мовленнєвих операцій (внутрішніх і зовнішніх); з'ясуванню специфіки мовленнєвих дій, трансформації їх у самостійну мовленнєву діяльність; визначенню зони найближчого мовленнєвого розвитку дітей цього віку.

Ключові слова: *спонтанне мовлення, мовленнєва діяльність, розвиток, мотив, інтенція, цілеутворення, внутрішнє програмування, граматичне структурування.*

Актуальність і постановка проблеми. Мовлення дітей дошкільного віку вивчається в нейролінгвістичному, психофізіологічному, онтолінгвістичному, психологічному та інших аспектах, проте сьогодні воно недостатньо представлено в науці в психолінгвістичному плані, тобто не пов'язане з аналізом структурних компонентів та особливостей дитячого мовлення як мовленнєвої діяльності. Відповідно до реалізованого в говорінні діяльнісного напрямку, обов'язково мають розглядатися такі характеристики мовлення, як процесуальність, суб'єкт мовлення, суб'єкт-адресат, потреба і мовленнєвий мотив, мовленнєва інтенція, мета, предмет мовленнєвого спілкування (зміст), лексико-семантичні засоби. Отже, важливо висвітлити подібне холистичне уявлення про діяльнісний аспект мовлення дошкільників.